

A gondviselés küldötte vagy a szerencse kegyeltje? – Ion I. C. Brătianu politikai pályaképe

„Semmi sem okoz annyi tévedést és tisztességtelenséget az ember történetiszemléletében, mint az, ha az érdeklődést egyéni jellemek keltik fel” – írta Lord Acton több mint másfél évszázaddal ezelőtt.¹ Az életrajzírás és a történetírás között egykor fennálló éles különbségtételre utalt Giovanni Levi is az *Annales* című folyóirat hasábjain 1989-ben megjelent írásában. Megfogalmazása szerint „voltak korok [...], amikor lehetséges volt egy történelmi esemény elbeszélése az egyéni sorsok figyelembevétel nélkül”.² Mindez meglepőnek tűnhet manapság, amikor reneszánszát éli a történelmi biográfia, és „aligha van olyan történelmi műfaj, amely jobban érdekli a nagyközönséget, mint az életrajz”.³

Az elmúlt évtizedekben végbement ún. „biográfiai fordulat” következtében ma talán a korábbiaknál is aktuálisabb a kérdés: mi a személyiségek szerepe a történelemben? A „nagy emberek” határozzák meg a kort, amelyben élnek, vagy pedig fordítva, minden korszak „kitermeli” a maga meghatározó személyiségeit? Mennyire érvényesülhet a történelemben az emberi szabad akarat? A történetírásban hosszú időn át determinista szemléletmód uralkodott. Gyáni Gábor Anthony Giddens brit szociológus nyomán az „emberi cselekvőség” – *human (a historical) agency* – fogalmának előtérbe helyezésével mutat kiutat a determinista társadalomfelfogásból. Eszerint a külső körülmények, a „struktúrák” nem csupán korlátot, kényszert, hanem egyben lehetőséget is jelentenek a cselekvő ember számára, hiszen e struktúrákat ő maga teremti meg, és módosítja. A szubjektum, az ember tehát „tud másként cselekedni, mint ahogy elvárható lenne tőle az őt befolyásoló személytelen erők dacára”.⁴ Egyetérthetünk E. H. Carr megfogalmazásával: a „nagy ember” „egyszerre terméke és cselekvő részese a történelmi folyamatnak, egyszerre képviselője és teremtője azoknak a társadalmi erőknek, melyek megváltoztatják a világ arculatát és az emberek gondolkodását”.⁵

Ion I. C. (Ionel) Brătianu (1864–1927), akinek vázlatos politikai pályaképét e tanulmányban igyekszünk megrajzolni, egy viszonylag kis ország, Románia miniszterelnökeként természetesen nem tartozott a korabeli világpolitika

alakítói közé. Hazája politikai életében azonban mintegy két évtizeden át meghatározó szerepet töltött be. I. Ferdinánd király mellett Nagy-Románia egyik megteremtője volt, és fontos szerepet játszott a megnagyobbodott ország első világháborút követő megszilárdításának folyamatában is. Magyar szemszögből nézve sem érdektelen a politikai pályafutása, hiszen annak csúcspontját éppen az „ösellenségnek” számító Magyarország legyőzése, Budapest 1919-es román megszállása, valamint Erdély Romániához csatolása jelentette.

Hogyan érte el történelmi jelentőségű sikereit? Valóban kivételes tehetségű államférfi, a „gondviselés küldötte” volt – már kortársai közül is sokan így látták –, vagy pedig – amint azt ellenfelei állították – mindent csupán a szerencséjének köszönhetett? E kérdésekre is válaszokat keresünk tanulmányunkban.

Családja és gyermekora

1864. augusztus 20-án született a család Florica nevű, a Kárpátoktól délre, Argeş megyében, a mai Ştefăneşti város területén fekvő birtokán. A bojári, azaz nemesi eredetű Brătianu család neve szorosan összefonódott a modern román nemzeti állam kialakulásának történetével.

Apja, Ion C. Brătianu (1821–1891) részt vett az 1848. évi havasalföldi forradalomban, majd annak leverése után 1857-ig párizsi emigrációban élt. 1866-ban fontos szerepet játszott I. Károly, azaz Hohenzollern-Sigmaringen Károly porosz herceg román fejedelemmé választásában.⁶ Románia legrégebbi és egyik legjelentősebb politikai pártja, a Nemzeti Liberális Párt alapítója, majd első elnöke,⁷ 1876 és 1888 között pedig, rövid megszakítással, Románia miniszterelnöke volt.⁸ I. Károly teljes bizalmát élvezte. Elsősorban ezért, valamint autoriter vezetési módszerei miatt – a szultánok első számú tanácsosára emlékeztetve – „vizír” volt a gúnyneve.⁹ Miniszterelnöksége idején, 1877-ben Oroszország oldalán Románia részt vett a törökellenes háborúban, majd a következő év nyarán összeült berlini kongresszus szentesítette az ország parlamentje által már korábban kinyilatkoztatott teljes állami függetlenséget. Annak ellenére, hogy Románia 1883-ban titkos szerződést kötött Ausztria–Magyarországgal, és ezáltal csatlakozott a hármas szövetséghez, kormánya – több más román kormányhoz hasonlóan – titokban erkölcsileg és anyagilag is támogatta az erdélyi románok kulturális-nemzeti emancipációs törekvéseit. Személy szerint is mélységesen meg volt győződve arról, hogy minden románnak egy országban kell élnie, és távlati célként a román nemzeti eszmény megvalósítását, azaz Nagy-Románia létre-

hozását tűzte ki.¹⁰ 1858-ban feleségül vette a kismemesi (bojári) családból származó, nála húsz évvel fiatalabb Caliopi (Pia) Pleșoianut (1841–1920), akitől nyolc gyermeke született. Közülük az első, Florica nevű kislányuk háromévesen elhunyt, róla nevezték el a szülők a birtokot, ahol éltek. A többi gyerek, születésük sorrendjében: egy lány: Sabina, majd három fiú: Ion, Dinu, Vintilă, és újból lányok: Maria, Tatiana, Pia. Édesapjuk szigorú nevelésben részesítette gyermekeit, főleg a fiúkat; sportolásra ösztönözte őket, és arra, hogy kötelességtudóan végezzék el feladataikat.¹¹

*

Ion (becenevén Ionel) tehát a legidősebb fiúgyermek volt. Testvéreivel és édesanyjával együtt tizenhárom éves koráig a családi birtokon élt. Írni-olvasni az édesanyja tanította meg, vele tanulta egy ideig a francia nyelvet, a szám-tant és a földrajzot is. Kilencéves korától azonban már svájci nevelőnő oktatta franciául és németül, de zongora-, rajz- és hittanórákat is tartott a Brătianu-gyermekeknek. Hetente háromszor a közeli Pitești városából is járt hozzájuk egy fiatal tanár. Ion 1875-ben fejezte be a negyedik elemit, és kezdte el a gimnáziumot.

1877 őszén a testvéreivel és édesanyjával együtt Bukarestbe költözött. A tanulás mellett felelősségteljes és maximális diszkréciót igénylő feladatot kapott miniszterelnök apjától: nővérével együtt neki kellett megfejtenie azokat a rejtjeles táviratokat, amelyeket édesapja nem adott oda a kabinetfőnökének. Az 1877-es függetlenségi háború idején egy alkalommal, megpillantva a számára addig ismeretlen kézírást, I. Károly megkérdezte a miniszterelnököt, hogy kik fejtették meg a táviratot. „A gyermekeim” – válaszolta Ion C. Brătianu –, mert „senkiben nem bízom jobban, mint bennük”.¹² Szintén a háború ideje alatt az édesapja elvitte magával a Duna vonalánál húzódó frontra, ami élete egyik meghatározó élményévé vált. Jóval később erre így emlékezett vissza: „Ez az utazás a román szívem legnagyobb és legdrágább emléke maradt.”¹³

Tizennégy évesen szülei tudta nélkül indult el egy hosszabb útra, amiért később az édesanyja megdorgálta. Meglátogatta a havasalföldi fejedelmek egykori temetkezőhelyéül is szolgáló Curtea de Argeș-i templomot, majd harmadmagával lovaskocsin, álnéven a Vöröstoronyi-szorosan keresztül átlépte az országhatárt, és belépett Magyarország területére. Nagyszébenig utazott, megtekintette a várost, színházba ment, éjszaka pedig – még mindig álnéven – a görögkeleti érseknél szállt meg. Másnap utazott haza.¹⁴ Ez a kirándulás feltehetően tovább mélyítette az Erdély iránti mély vonzódását, amelyet családi mintaként elsősorban az apja közvetített számára. Néhány

évvel később, 1881-ben, egy nyugat-európai útját követően, amelynek során alkalma nyílt összehasonlítani az ottani állapotokat az elmaradt romániai viszonyokkal, így írt egyik közeli barátjának: „Erdély elvételéről álmodunk. Szép álmom, és remélem, be fog teljesülni! Azonban még többet kéne álmodnunk nappal és éjszaka arról, hogy győzedelmeskedünk egy sokkal erősebb és kártékonyabb ellenségen: a lustaságon! Oh! ezt a szót általában minden románra alkalmazni lehet, és rám is!”¹⁵ Önkritikus megjegyzésével az alaptermészetéből fakadó egyfajta bágyadtságára, kényelemszeretetére, a merengésre és tétlenkedésre való hajlamára utalt, ami felnőttkorában is végigkísérte. Bírálói ezt lustaságnak, hívei pedig elmélyült gondolkodásnak, belső meditációnak nevezték. Tény, hogy a bukaresti Sfântul Sava kollégiumban eltöltött gimnáziumi évei alatt – bár minden tantárgyból, de főleg matematikából tehetségesnek bizonyult, a történelmet pedig különösen szerette – nem a szorgalmával tűnt ki, és elég sokat hiányzott az előadásokról.

Egyetemi évei és mérnöki tevékenysége

Az 1882-ben érettségizett fiatalembert az anyja ügyvédnek szánta, az apja viszont hallani sem akart erről, és a mérnöki pálya felé irányította. Egyrészt úgy gondolta, hogy országa érdekeit is így szolgálja leginkább, másrészt pedig előrelátóan azt akarta, hogy fia esetleges politikai pályafutását egy sikeres, elismert szakmai karrier előzze meg. Apja ösztönzésére ezért beiratkozott a bukaresti Híd- és Útépítő Iskolába, amelynek előadásait egy évig hallgatta. Ezzel egy időben hat hónapig önkéntes katonai szolgálatot is teljesített.¹⁶

1883-tól 1889-ig Párizsban folytatta tanulmányait. Egy évig a Sainte-Barbe előkészítő iskola matematika tagozatos osztályába járt bentlakó diákként. Nehezen szokta meg az új, számára teljesen idegen környezetet: állandó honvágy gyötörte, hiányzott a családja, és nehezen sikerült átállnia a románál sokkal színvonalasabb, jóval több követelményt támasztó francia oktatási rendszerre.¹⁷ Első benyomásai alapján a franciákról rossz véleményt alakított ki. Úgy látta, hogy szerintük „minden, ami nem francia, annak nincs alapja a létezéshez”. Össze is vezett egy tanulótársával, aki Romániáról úgy beszélt előtte, „mint Turkesztánról”. Az anyja azonban azt tanácsolta neki, emlékezzen a franciák erkölcsösségére és tisztességére, mivel a tisztesség nemcsak azt jelenti, hogy „nem lopunk pénzt, hanem mindenben korrektek vagyunk”. Az apja is figyelmeztette: ismerje meg jobban a franciákat, mivel többségükben jók, a rosszak pedig sokkal kevesebben vannak, mint más országokban.¹⁸ Apja szigorára jellemző az alábbi eset: amikor húszéves fia a húsvéti vakációjáról

Párizsba visszatérve, a hosszú vonatúttól elfáradva egy nap késéssel jelentkezett a kollégiumban, dörgedelmes hangú levélben hordta le, és lelkiismeretlenséggel, valamint a kötelességtudat teljes hiányával vádolta. A szinte rajongásig szeretett apa kemény szavai nyomán mély lelkiismeret-furdalása támadt, és töredelmes hangú levélben kért bocsánatot tőle. Megígérte, hogy vizsgái sikeres letételéig még vasárnaponként sem fogja elhagyni a kollégiumot.¹⁹

1884-től 1886-ig a híres École Polytechnique, azaz a párizsi Műegyetem, 1886-tól 1889-ig pedig a szintén párizsi Híd- és Útépitő Iskola hallgatója volt. Felmerült benne a tudományos karrier lehetősége is, mégpedig az, hogy a Sorbonne-on matematikából doktoráljon. Mivel azonban két alkalommal is sikertelen volt az egyetemi szakvizsgálója, kénytelen volt feladni a tervét. Igaz, a mérnöki pálya is vonzotta, így a kudarcon viszonylag gyorsan túltette magát.

Mérnöki diplomáját 1889-ben szerezte meg. Hazatérését követően a román állami vasúttársaság szolgálatába állt; a neves mérnök, Anghel Saligny irányítása alatt vasútépítési munkálatokban vett részt Moldvában, és közreműködött a Fetești–Cernavodă közötti híres Duna-híd megépítésében. Első fizetését lánytestvérei között osztotta szét, megtakarításaiból pedig fedezte a családi költségvetés megromlott egyensúlyának helyreállítását.²⁰ Édesapja ekkor már beteg volt, helyette ő intézte a kiterjedt családi birtokok ügyeit. Megszerezte a földmérő mérnöki képesítést is, és letette a tüzérségi alhadnagyi rang megszerzéséhez szükséges vizsgát. A politika egyelőre nem különösebben érdekelte. Párizsban nem kötelezte el magát egyetlen politikai irányzat mellett sem, hazájában pedig egyfajta iróniával szemlélte az őt körülvevő világot.²¹

Sűrű elfoglaltságai mellett a társasági életre is szakított időt. Vonzó külsejével és megnyerő modorával sikert aratott a nők körében. Ekkortájt ismerkedett meg a Havasalföldet és Moldvát 1859-ben egyesítő Alexandru Ioan Cuza fejedelem fiának özvegyével, Maria Moruzival, akivel rövid ideig tartó házasságra lépett. Kapcsolatukból született Gheorghe I. Brătianu (1898–1953), a későbbi neves történész és politikus.²²

Zaklatott életmódja, a mérnöki munkájával járó állandó utazgatásai miatt harmincéves korában már úgy érezte, hogy megöregedett, elfáradt, és ezért kényelmesebb életmódra vágyott. Megromlott egészségi állapotát Karlsbadban és más külföldi fürdőhelyeken próbálta helyrehozni. A franciaországi Bagnères-de-Luchonból 1894-ben Tatiana húgának írt levelében arról álmodozott, hogy florikai házába hazaérkezve rendbehozott könyvtárat, könyvekkel körbevett falakat, puha szőnyeget, íróasztalt, karosszéket, kanapét és takarókat talál.²³

Politikai pályája 1914-ig

Mivel mérnöki munkája egyre kevésbé elégítette ki, úgy döntött, hogy apja nyomdokain haladva politikai pályára lép. Ez váratlanul érte a politika iránt érdeklődő román közvéleményt, és ismerősei közül is sokan meglepődtek. Valóban, meditatív természetének – úgy tűnt legalábbis – a politikai élet zajánál jobban megfelelt *„egy érdekes könyv olvasása vagy egy szép nő társasága”*, mivel nem szerette a nyüzsgést és azt sem, ha nagy erőfeszítéseket kell tennie.²⁴ Abban, hogy végül mégis a politikai pálya mellett döntött, fontos szerepet játszott az ún. „okkult”, azaz rejtett, a nagy nyilvánosság előtt ritkán szereplő, de a romániai nemzeti liberális pénzügyi-gazdasági körök érdekeit a 19. század végén, a 20. század elején sikerrel érvényesítő csoportosulás (*„Oculta”*). Ennek tagjai – elsősorban Eugeniu Carada, a Brătianu család régi, meghitt barátja – győzték meg e lépés szükségességéről.²⁵ Abban bíztak, nem alaptalanul, hogy Brătianut hatalomba segítve, általa tudják majd a leghatékonyabb módon képviselni a román banktőke és polgárság érdekeit az „idegen” konkurenciával szemben.²⁶

Harminckét évig tartó, sikeres politikai pályafutását 1895-ben kezdte el, ebben az évben választották a Nemzeti Liberális Párt színeiben Gorj megye parlamenti képviselőjévé. Politikai „szűzbeszédét” egy választási gyűlésen mondta el. Habár nem rendelkezett nagy szónoki képességekkel, beszéde feltűnést okozott, mivel nagybirtokos hallgatósága előtt a román parasztság nehéz helyzetét és egy későbbi földreform lehetőségét is felvetette.²⁷ Két év múlva, 1897-ben Eugeniu Carada és a nemzeti liberális pénzügyi körök hatásos támogatásával – a kabinet legfiatalabb tagjaként, mindössze harminchárom évesen – közmunkaügyi miniszter lett D. A. Sturdza kormányában. Világosan látta, hogy a „Brătianu” egyfajta „márkanév”, és ezért politikai karrierje meredek emelkedésében – a már említett „okkult” támogatás mellett – az édesapja munkássága iránt érzett köztisztelet és nagyrabecsülés is közrejátszott. *„Tudom, hogy a név, amelyet viselek, a legfontosabb titulus”* – jelentette ki egy alkalommal, és ennek megfelelően kissé bátortalanul és félszegen mozgott minisztertársai között.²⁸ Két évig tartó minisztersége idején nem tűnt ki a szorgalmával és tehetségével, minden bizonnyal nem is akart kiváló szakminiszter lenni. Már ekkor úgy gondolta, hogy a mindennapi megerőltető „aprómunka”, egy-egy konkrét szakmai kérdés megoldása, az aktákban való elmélyülés nem neki való, ehelyett „távlatosabb” vezetői feladatokra vágyott, ahol ő jelölheti ki a stratégiai irányt.

A Nemzeti Liberális Párt újbóli hatalomra kerülésével 1901-ben megalakult Sturdza-kormányban 1902-ig ismét a közmunkaügyi tárca volt az övé,

majd egy kormányátalakítást követően külügyminiszter lett, 1904-ig. Ez a tisztség már jobban megfelelt ambícióinak, és lehetőséget nyújtott számára a kormányon belüli pozíciói megerősítésére. Ellenőrzése alá vonta pártja sajtóját, és nagy befolyásra tett szert a parlamentben is.²⁹ 1907 tavaszán belügyminiszter lett a februárban kirobbant nagy parasztfelkelés elfojtására létrejött nemzeti liberális párti kormányban. Alexandru Averescu hadügyminiszterrel együtt kemény kézzel látott hozzá a rendteremtéshez, amelyet ritka kegyetlenséggel hajtottak végre: a katonaság a vezetőket válogatás nélkül agyonlőtte, házakat égettek fel megtorlásul, mintegy húsz falut ágyútűz alá vettek, s emellett működtek még a birtokosok és bérlők embereiből álló megtorló csapatok is.³⁰ A halottak pontos számát nem lehet megállapítani, a becslések szerint három-négyezer személy eshetett áldozatul a megtorlásnak.

1908 decemberében az idős és beteg D. A. Sturdza kormányfőt, aki egyben a Nemzeti Liberális Párt elnöke is volt, félreállították, majd a király – némi hezitálás után és az „okkultisták” nyomására – őt nevezte ki miniszterelnöknek. A következő év elején megválasztották pártja elnökévé is, ezt a tisztséget élete végéig viselte. Ezzel negyvennégy éves korában a politikai hatalom csúcsára került, és az ezt követő két évtizedben döntő befolyást gyakorolt országára életére még akkor is, amikor éppen nem volt miniszterelnök. Némi túlzással – szabadon idézve politikustársa, Constantin Argetoianu találó megállapítását – akkor alakított kormányt, amikor akart, és akkor távozott a hatalomból, amikor kedve tartotta.³¹ „A kormányt el tudják [tőlünk] venni mások, de a hatalom a miénk marad” – jelentette ki magabiztosan, amikor 1910 decemberében lejárt a mandátuma.³² Még miniszterelnök korában, 1909-ben sikertelen merényletet hajtott végre ellene egy vasutas, Gheorghe Stoenu-Jelea, aki saját bevallása szerint a tetteivel példát szeretett volna statuálni, mivel őt tartotta felelősnek az áremelkedésekért.³³ Megsérült ugyan, de nem életveszélyesen. Műtétje után az egészsége helyreállítása céljából egy időre Olaszországba utazott.

Miniszterelnöksége idején jó kapcsolatot alakított ki I. Károllyal, aki gyorsan túltette magát az új első számú tanácsadójával, az ifjabb Brătianuval szemben tanúsított kezdeti bizalmatlanságán. „Ma Ionel Brătianuval dolgozni – mondta a király Mária hercegnőnek, a későbbi I. Ferdinánd feleségének – számomra nagy pihenés; befogadó elméje van, a gondolatomat végig követi, szavak nélkül is megérti kívánságaimat, és nem mond állandóan ellent nekem. Tele van tanulási vágygal; a szemében én egy bölcs vagyok, míg a régi barátom, Sturdza, annyira makacs, hogy egymást fárasztjuk.”³⁴

Brătianu „másik arcát” – a magát egyre inkább tévedhetetlennek gondoló és nagyfokú küldetésstudattal rendelkező, tekintélyelvű politikust, a gyakran

arrogáns, dölyfös, hideg és tartózkodó embert – mutatja be kortársa és egyik politikai riválisa, Nicolae Iorga történész. Szemléletesen írja le, hogy a hatalom miként változtatta meg személyiségét. Szerinte az egykor nagyon közvetlen, a hölgyek társaságát kereső, jó humorú ember elszigetelődött, titokzatos légkör vette körül, amit ügyesen ki is használt tekintélye növelése érdekében. Csak bizonyos alkalmakkor jelent meg, „*hogy jelenlétével szenzációt keltsen, és elmondhassa egyikét az erőltetett ünnepélyességű beszédeinek, amelyben a felemelt hang és a parancsoló gesztus helyettesítette, nem hatástalanul, az új gondolatot és a meggyőzés melegségét. Barátai közül – folytatta Iorga – senki nem mert volna neki ellenszegülni, egyébként is úgy tűnt, hogy elhatározta, már senkit nem kérdez meg, a saját ösztöneire hagyatkozott*”.³⁵ Meg volt győződve arról, hogy neki kell édesapja országépítő munkáját folytatnia, és egyedül ő képes a román nemzeti ideál beteljesítésére: Nagy-Románia létrehozására. „*Túl sokra tartja magát a nagy ember, az egyedüli, aki Románia sorsát irányítani hivatott új, sokkal ragyogóbb utakon*” – írta róla nem kevés iróniával 1908-ban Alfred von Kiderlen-Waechter bukaresti német követ.³⁶

1910 végétől 1914 elejéig ellenzéki szerepkörben készült az előtte álló nagy feladatokra, mivel az uralkodó a konzervatív pártot kérte fel kormányzásra. 1913-ban tartalékos századosként bevonult a hadseregbe, és részt vett a második balkáni háborúban,³⁷ amelynek során a román csapatok embervesztés és – mivel a bolgár hadsereg nagy részét a szerb, a görög és a török erők kötötték le – tényleges ellenállás nélkül vonultak Szófia felé.³⁸

Úgy gondolta, hogy az „*egyesülés napjára*” kellőképpen fel kell készítenie országát, és végre kell hajtani az elodázhatatlan változásokat: be kell vezetni a választójogi reformot és a földreformot.³⁹ A második balkáni háború bulgáriai kampánya során megismerkedett az ottani agrárviszonyokkal, és meggyőződött a kisparaszti tulajdon hasznosságáról. Ez a tapasztalata is hozzájárult ahhoz, hogy 1913-tól – bár ezt megelőzően maga is úgy vélte: még nem jött el a nagy átalakítások ideje – a reformok elszánt hívévé vált. A nagybirtok részleges kisajátításának és a választójog kiszélesítésének szükségességéről saját pártját és az uralkodót is sikerült meggyőznie, miközben a még hatalmon lévő konzervatívok hevesen ellenezték a kisajátítást.⁴⁰

Az első világháborúban

1914. január elején I. Károly ismét őt nevezte ki miniszterelnöknek. Tavasszal elkezdte ugyan a tervezett reformok és az ezekhez szükséges alkotmánymódosítás előkészítését, de a világháború kitörése mindezt félbeszakí-

totta. Ferenc Ferdinánd meggyilkolásának híre elkésértette, mivel ismerte a trónörökös magyarokkal szembeni ellenszenvét, és az erdélyi románok nagy pártfogóját látta benne.⁴¹ A világháború kitörésekor mély meggyőződésévé vált, hogy eljött az ideje Nagy-Románia megteremtésének, Erdély megszerzésének, és hogy e történelmi feladat elvégzésére őt választotta ki a sors.⁴² Az 1914. augusztus 3-án összeült koronatanácson, amely kimondta az ország semlegességét, a résztvevők többségéhez hasonlóan ő is azt hangoztatta, hogy mivel Ausztria–Magyarországot nem érte külső támadás, ráadásul a Szerbiához intézett hadüzenet előtt nem konzultáltak Romániával, így országának semmiféle kötelezettsége nincs a központi hatalmak felé. A legnyomósabb indoka mégis az volt, hogy nem lehet szembemenni a közvélemény akaratával: „az erdélyi románok kérdése uralja az egész helyzetet. [...] A hegyeken túli románok sorsa, a románizmus nemzeti ideálja mind olyan kérdések, amelyeket egyetlen román kormány sem tud figyelmen kívül hagyni” – jelentette ki.⁴³

A semlegesség hónapjaiban mindkét hadviselő fél ígérgetésekkel és nyomásgyakorlással igyekezett a maga oldalára állítani Romániát. Ő azonban jól tudta, hogy Erdély megszerzésére csak az antant győzelme esetén van reális esély. Szándékait igyekezett a legnagyobb titokban tartani, és gyakran még a legközvetlenebb munkatársait sem avatta be gondolataiba. Hallgatásba burkolózott, a titokzatosság légköre vette körül, valóságos „szfinxként” viselkedett,⁴⁴ tárgyalópartnereit pedig nemegyszer megtévesztette és félrevezette.⁴⁵

1914 őszen eredményesen taktikázott az orosz–román titkos tárgyaláson, és az október 1-jén megkötött kétoldalú egyezményben csak a semlegesség megtartását vállalta. Cserében az orosz fél elismerte Románia jogait az Osztrák–Magyar Monarchia „románok lakta” területeire, és garanciát vállalt az ország területi integritásának biztosítására.⁴⁶

1915 júliusában a fronton elszenvedett vereségek hatására Nagy-Britannia és Franciaország is kész volt elismerni Románia területi követeléseit, ha az öt héten belül hadba lép az oldalukon. Ő azonban a központi hatalmak katonai sikerei láttán „öngyilkosságnak” gondolta a háborúba való gyors belépést, és elodázta a döntést, amely csak egy év múlva, 1916 nyarán került újra napirendre, az ún. Bruszilov-támadással egyidejűleg. Ekkor már attól tartott, hogy az orosz hadsereg elfoglalhatja Erdélyt, vagy pedig a Monarchia szorongatott helyzetében békekötésre kényszerül, esetleg az antant – megelégedve a román kormány halogató taktikáját – végül úgy dönt, hogy már nincs szüksége Románia segítségére. Az antanthatalmak határozott diplomáciai nyomása is kellett ahhoz, hogy július elején elkezdje a konkrét tárgyalásokat Románia háborúba való belépéséről. Az 1916. augusztus 17-én

Bukarestben a legnagyobb titokban aláírt megállapodásban maximálisan érvényre juttatta túlzó területi követeléseit, miközben tárgyalópartnerei úgy érezték, hogy zsarolja őket, és úgy lép fel velük szemben, mint egy „politikai uzsorás”.⁴⁷ Elérte, hogy Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország és az antant oldalán a háborúba időközben szintén belépett Olaszország elismerte Románia jogát Bukovina nagy részére, Máramarosra, a történeti Erdélyre és az ettől nyugatra fekvő kelet-magyarországi részekre egészen a Huszt–Orosháza vonalig, valamint az egész Bánságra a Tisza, illetve a Duna vonaláig. Cserében a román hadseregnek tíz napon belül meg kellett kezdenie az Osztrák–Magyar Monarchia elleni támadást, az antant pedig vállalta – amit végül nem tartott be –, hogy a szaloniki fronton és a galíciai hadszíntéren indítandó offenzívákkal, valamint hadiszállítással nyújt ehhez segítséget Romániának. Mindkét fél kötelezte magát – ezt viszont a román fél szegte meg –, hogy *„sem különbékét, sem általános békét másként, mint együttesen és egy időben, nem kötnek”*.⁴⁸

A szerződés aláírása és az Osztrák–Magyar Monarchia elleni támadás kezdete között eltelt tíz napban kétségek gyötörték. *„Én is azt hiszem – mondta egy alkalommal I. G. Ducának –, hogy mindenre gondoltam, mindent előreláttam, semmit nem hagytam a véletlenre. Folyton keresem, hogy mi kerülhetett el a figyelmemet. De nem találok. Tudom én? Lehet, hogy tévedek, lehet, hogy mégis elfelejtettem valamit előre látni.”*⁴⁹ Komolyan aggódott amiatt, hogy még nem kezdődtek el a megígért szaloniki és galíciai szövetséges offenzívák, és egy bolgár támadástól is félt. Feltámadt benne a gyanú, hogy az antant elárulta, ezért a lemondás gondolata is megfordult a fejében.⁵⁰ Végül azonban legyőzte kétségeit. Tudta, hogy kockáztat, ám úgy vélte, ezt a kockázatot vállalnia kell. Ki tudja – tette fel magának a kérdést –, vajon a századok folyamán lesz-e még a mostanihoz hasonló kedvező pillanat a nemzeti álom megvalósítására? Úgy látta, hogy nem, s miután meglátogatta apja sírját a temetőben, azzal nyugtatta magát, hogy ő is így cselekedne.⁵¹

A szerződés megkötését sikerült titokban tartania a központi hatalmak képviselői előtt. Félrevezető módon, egy nappal a támadás előtt azt közölte Ottokar Czerninnel, a Monarchia bukaresti követével, aki egyébként „javíthatatlan hazudozónak” tartotta, hogy a másnapra, augusztus 27-ére összehívott koronatanács dönt ugyan az ország jövőbeni politikájáról, de Románia semleges kíván maradni.⁵² A koronatanácson, amely az általa mondottakkal ellentétben Románia hadba lépéséről határozott, kijelentette: bízik a győzelemben, a győzelem azonban nem vehető biztosra. De ha le is győzik Romániát, folytatta, meg kell tenni ezt a lépést, mivel négy nagyhatalom elismerte területi követeléseinek jogosságát.⁵³

Röviddel az erdélyi támadás megindítása után beigazolódta korábbi rossz előérzetei, mivel kiderült, hogy háborús terveibe számos hiba csúszott. Ugyanis helytelenül úgy számolt, hogy Erdélyt 15 nap alatt el tudják foglalni, lebecsülte a várható ellenállást, túlságosan bízott az antant megígért katonai támogatásában, és felkészületlen volt a hadserege is, amelynek el-látását nagyfokú korrupció jellemezte. Ráadásul a Nagyvezérkar helyettes főnöke, majd 1916. októbertől decemberig annak főnöke a hozzá lojális, de felelőtlen és hetvenkedő Dumitru Iliescu tábornok volt, aki szerint mindent előkészítettek, és biztos a győzelem.⁵⁴

Hadserege az első súlyos vereséget 1916. szeptember elején, a Duna déli partján fekvő, de Dél-Dobruzsza többi részével együtt akkor Romániához tartozó turtucaiai hídfőnél szenvedte el az August von Mackensen német tábornok parancsnoksága alatt álló bolgár, német és török csapatoktól. Ennek híre – valamint az a kínzó gondolata, hogy szövetségesei cserben hagyták – rendkívüli módon megviselte és elkéséřítette, olyannyira, hogy az egyik minisztertanácsi ülésen állítólag a tenyerébe temetett arccal sírt, mint egy gyermek.⁵⁵ Mintegy két hétre teljes letargiába esett, szinte senkit nem akart fogadni, levert volt, és megöregedett.⁵⁶

Az év hátralevő részében csapatai további vereségeket szenvedtek el. A német és az osztrák–magyar alakulatokból álló 9. német hadsereg Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornok vezénylete alatt októberben kiszorította Erdélyből a román megszállókat. Nem sokkal később, november közepén a harcok már a Kárpátoktól délre zajlottak, a német–bolgár csapatok is átkeltek a Dunán, 1916. december 6-án pedig a központi hatalmak katonái elfoglalták Bukarestet. Kormányával és a királyi udvarral együtt kénytelen volt a moldvai Iași városába menekülni, ahol közel két évig tartózkodott. Románia területének mintegy kétharmada, kb. 88 000 km² – egész Havasalföld a Ploiești környéki kőolajmezőkkel együtt – idegen uralom alá került, miután a front 1917 januárjában a Szeret vonalán stabilizálódott. Ekkor minden veszni látszott, és úgy tűnt, hogy az általa követett politikai irányvonal teljes kudarcot vallott.

1916 decemberében, már Iași-ban, újjáalakította kormányát, és a nemzeti liberálisok mellé beemelte az addig ellenzéki Konzervatív–Demokrata Pártot is, amelynek vezetője a meggyőződéses antantbarát Take Ionescu volt. 1917 elején Pétervárra látogatott. Találkozott II. Miklós cárral, akitől azt kérte, hogy küldjön újabb csapatokat Moldvába, és mielőbb indítson átfogó támadást. E látogatásával egy időben zajlott az orosz fővárosban a szövetségközi konferencia, amelyre azonban nem hívták meg, és csak határozott fellépésének köszönhetett, hogy végül megjelenhetett, és ismertethette az álláspontját.

Látogatása összességében nem járt konkrét eredménnyel, ezért csalódottan utazott haza.⁵⁷

Kérésére még 1916. október közepén Henri Berthelot francia tábornok vezetésével egy több mint ezerötszáz tagú francia katonai misszió érkezett, amelynek segítségével újjászervezték a Moldvába visszavonult hadseregét. Franciaország és Nagy-Britannia ezenkívül jelentős mennyiségű hadianyaggal és fegyverrel is igyekezett erősíteni Románia katonai kapacitását. Az újjászervezés első eredményei 1917. július–augusztusban mutatkoztak meg a Moldva délnyugati részén lezajlott három ütközetben – Mărăști, Mărășești, Oituz –, melyek során a hadereje helytállt Mackensen seregével szemben. Az eredményes francia kiképzés, az 1916 őszéhez képest jobb felszereltség, valamint a Nagyvezérkar új főnöke, Constantin Prezan tábornok szervezőkészsége mellett a helytálláshoz az is kellett, hogy nemzeti egységkormányja élén újból nekilásson a reformok előkészítésének, amit korábban a háború kitörése miatt volt kénytelen félbehagyni. Tanácsára I. Ferdinánd király – aki 1914-ben a nagybátyja, I. Károly halála után lépett trónra – a hadsereg zömét kitevő parasztság ösztönzése érdekében beszédet mondott katonái előtt, és földreformot, valamint általános választójogot ígért a háború utáni időszakra. Módosították az ország alkotmányát, és ezzel elhárult a legfőbb jogi akadály a nagybirtok kisajátítása elől.⁵⁸ A reformigéretnek nemcsak a katonákat motiválták, hanem hozzájárultak a társadalmi elégedetlenség lesze-reléséhez is, amely az oroszországi forradalmi események hatására aggasztóan növekedett.

Rendkívül súlyos helyzetbe hozta országát az 1917. októberi orosz forradalom győzelme, mivel az új, bolsevik kormány elrendelte a harc beszüntetését a központi hatalmak ellen; 1917. december 5-én fegyverszüneti megállapodást kötött Németországgal, majd 1918. március 3-án aláírta a breszt-litovszki békét. Brătianu ezzel nehéz választás elé került: vagy vállalja a további harcot Oroszország nélkül is, ami teljes vereséget, esetleg a bolsevik Oroszországba való visszavonulást eredményez, vagy pedig fegyverszünetet köt, ez pedig előbb-utóbb különbékéhez vezet, veszélyeztetve az 1916-os titkos szerződés érvényességét.⁵⁹ Franciaország és személy szerint Berthelot tábornok az ellenállást szorgalmazta,⁶⁰ ő azonban a fegyverszünet mellett döntött, amelyet 1917. december 9-én kötöttek meg Focșani-ban. A különbéke megkötésének időpontját azonban igyekezett minél inkább kitolni. A következő év február 5-én azonban, miközben a román csapatok Besszarábia megszállásával voltak elfoglalva, a központi hatalmak ultimátumot intéztek a román kormányhoz, felszólítva Brătianut, hogy négy napon belül tisztázza álláspontját a megkötendő békeszerződés ügyében. Mivel nem kívánta el-

vállalni a különbéke megkötésének ódiúmát, ezért 1918. február 8-án inkább lemondott kormányfői tisztségéről. Az 1918. március 1-jei koronatanácson az új miniszterelnök, Alexandru Averescu tábornok felvetésére, hogy vállalja el a politikai felelősséget, és alakítson egy ellenállási kormányt, ő maga pedig a hadsereg élére áll, ennyit mondott: „*Nem vállalhatom el ezt a felelősséget.*”⁶¹

A sorsfordító 1914 és 1918 közötti időszakban Románia szinte teljeshatalmú uraként tehát ismét ő volt a miniszterelnök. Országát háborúba sodorta az antant oldalán, azt remélve, hogy viszonylag kevés áldozat árán beteljesíti a legfőbb román nemzeti álmat – ráadásul nemcsak a történeti Erdélyt, hanem Bukovina nagy részét, a Bánságot, a Partiumot és az ettől nyugatra fekvő kelet-magyarországi részeket is megszerzi. Ez a merész elképzelése azonban rövid időn belül kudarcba fulladt, és 1918 tavaszán úgy tűnt, hogy a független román államiság pusztá léte is veszélyben forog.

Nagy-Románia megteremtése és a párizsi békekonferencia

1918 őszén az antant katonai sikerei nyomán váratlanul ismét felcsillant a remény. Miután a francia kormány Bulgária szeptember 29-i kapitulációja után megüzente Iași-ba, hogy Románia – amely a központi hatalmakkal 1918. május 7-én Bukarestben kötött különbékéjével kivált az antant szövetségi rendszeréből – mielőbb lépjen vissza a hadviselő államok sorába, I. Ferdinánd király az ő javaslata alapján nevezte ki kormányfővé a németbarát Alexandru Marghiloman helyébe Constantin Coandă tábornokot. Coandă miniszterelnöksége idején a háttérből valójában Brătianu irányította az eseményeket, amelyek gyorsan követték egymást: 1918. november 9-én a román kormány felszólította Mackensen tábornokot, a megszállt területek katonai kormányzóját, hogy csapataival együtt 24 órán belül hagyja el az országot; másnap, egy nappal a német fegyverszünet és a háború befejezése előtt elrendelték a hadsereg mozgósítását; ugyanaznap I. Ferdinánd kiáltványt intézett népéhez, a hadseregnek szóló napiparancsában pedig újból harcra szólította fel a katonákat „bukovinai és erdélyi testvéreik” „idegen járom” alóli felszabadítása végett.⁶²

Amikor ismét kormányfővé – egyúttal külügyminiszterré – nevezték ki 1918. december 12-én, a román csapatok már mélyen bent jártak Erdély területén.⁶³ Két nappal később, 14-én ő is jelen volt, amikor az 1918. december 1-jei román nagygyűlés egyesülési határozatát ünnepélyes külsőségek között átadták az időközben a kormánnyal együtt Iași-ból Bukarestbe visszaköltözött Ferdinánd királynak. „*Mintha túl nagy lenne a boldogság ahhoz, hogy*

igaz legyen” – írta édesanyjának néhány héttel korábban még Iași-ból, miután találkozott a bukovinai és az erdélyi románok küldöttségével.⁶⁴

Az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián 1919. szeptember végéig, a miniszterelnöki tisztségéről való lemondásáig ő vezette a román békedelegációt, helyettese Nicolae Mișu londoni követ volt.⁶⁵ A francia fővárosba viszonylag későn, 1919. január 13-án érkezett meg, egy nappal a nem hivatalos munkaértekezlet megkezdése után, és mindössze öt nappal a békekonferencia ünnepélyes megnyitása előtt. A késedelem fő oka az ország szövetségi státusát övező kezdeti bizonytalanság volt. Mivel Románia a különbékével megszegte az antanthatalmakkal kötött 1916-os titkos szerződést, ezért szövetségi státusa egy ideig függőben volt; a győztes nagyhatalmak alapján véve nem kérdőjelezték meg annak létjogosultságát, de késlekedtek a hivatalos elismeréssel.

Még elutazása előtt elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy országa csak két főmegbízottal lehet jelen a békekonferencián, míg a nagyhatalmak öt-öt főmegbízottat delegálhatnak, a szintén speciális érdekelttségű kis államnak számító Belgium és Szerbia pedig hármat-hármat. *„A Romániának járó két hely nem elfogadható”* – jelentette ki 1919 januárjában, egy nyilatkozatban, majd így folytatta: *„Fel sem merjük tételezni, hogy egyenlőséget kívántak volna tenni Románia és Sziám⁶⁶ közé, illetve hogy Szerbiát és Brazíliát is magasabb polcra kívánták volna helyezni nálunk.”⁶⁷* Arra panaszkodott, hogy *„úgy bánnak Romániával, mint egy szájalmat érdemlő, szegény ördöggel, nem pedig úgy, mint egy szövetséggel, akinek joga van az igazsághoz”*.⁶⁸

Csalódást okozott számára az is, hogy a nagyhatalmak január 25-i közlése értelmében Románia sem a konferencia legfőbb szervének számító Legfelsőbb Tanácsban, sem a Népszövetség létrehozásával foglalkozó Politikai Bizottságban nem jutott volna képviselőnek.⁶⁹ A többi elégedetlen kisállam küldöttével együtt ezért ő is a bizottsági helyek újraelosztását követelte. Felháborította, hogy a Legfelsőbb Tanács január 24-én elfogadott egy határozatot, amelyben a főhatalmak sajnálkozásukat fejezték ki amiatt, hogy némely állam fegyveres erővel próbál olyan területek birtokába jutni, amelyek hovatartozásáról egyedül a békekonferencia dönthetne.⁷⁰ Nem volt kétséges, hogy a figyelmeztetés egyik címzettje Románia, amelynek vezetése kész helyzetet teremtett Erdélyben azzal, hogy a konferencia kezdetekor hadserege már a történeti Erdély és Partium határáig jutott.

Párizsban maximális követelésekkel állt elő: Besszarábia, Bukovina, Erdély, Máramaros, Partium, a Tiszántúl keleti szegélye egészen a Debrecen–Szeged vonalig, továbbá az egész Bánság, amelynek egy részére azonban a szerb állam is igényt tartott. Nem tudhatta előre, hogy követeléseiből pontosan mennyit

hagynak majd jóvá a nagyhatalmak. Szövetségesei ugyanis, elsősorban a különbéke miatt, már nem ismerték el az 1916-os bukaresti titkos szerződés jogi érvényét, és a december 1-jei gyulafehérvári román nagygyűlés egyesülési határozatát sem tekintették kötelezőnek magukra nézve. Bukarestből való elutazása előtt így indokolta I. G. Duca előtt az álláspontját, amelyből a későbbiek során sem engedett: „Tudja, mi Párizsban a szerződés [az 1916-os bukaresti titkos szerződés – L. B. B.] teljes egészében való alkalmazásáért fogunk harcolni. Majdnem biztos vagyok benne, hogy a szövetségesek nem fogják ideadni az egész Bánságot, de nem érdekel, nem időleges sikerekért megyek oda, hanem azt akarom, hogy bármelyek lesznek a mai határozatok, a jövő számára, legalább ünnepélyes tiltakozás formájában, csorbíthatatlanul őrizzem meg az etnikai jogaink teljességét. Amit Édesapám tett Berlinben Besszarábiával,⁷¹ azt fogom én most tenni Párizsban a Nyugat felé irányuló követeléseinkkel. Még ha az ország nem is ért meg, és nem is helyesel ma, meggyőződésem, hogy egyszer igazat fog adni nekem.”⁷² Mértéktelen igényeit következtelen és álságos érvrendszerrel próbálta alátámasztani: az 1916-os titkos szerződés előírásait vette alapul (habár azok nem tartalmazták Besszarábiát), az etnikai, gazdasági, stratégiai jellegű megfontolásokat pedig szükség szerint felcserélte egymással, vagy elhagyta őket.

A békekonferencia legfelsőbb tanácsa 1919. január 31-én először a Bánság ügyében hallgatta meg. Ekkor kijelentette, hogy az egész területhez ragaszkodik, és nem egyezik bele a területi megosztásba. Elismerte ugyan, hogy Torontál vármegyében kisebbségben vannak a románok, de az 1916-os szerződésre, valamint földrajzi, gazdasági, közlekedési szempontokra hivatkozott.⁷³ Másnap, február 1-jén a magyar–román határral kapcsolatos álláspontját fejtette ki a tanács előtt. Beszédét azzal az álságos kijelentéssel kezdte, hogy Románia igényei soha nem voltak imperialista jellegűek, hanem csupán népe egyesülési vágyát fejezték ki. Leszögezte, hogy Románia ragaszkodik az 1916-os bukaresti titkos szerződésben rögzített határokhöz. Véleménye szerint a szerződés a magyar nép jogos igényeit is figyelembe vette azáltal, hogy nem ítélte oda Romániának a Tiszától keletre fekvő „történelmi és földrajzi területet”, amelynek politikai-kulturális központja Debrecen. A történelmet meghamisítva azt állította, hogy a „mintegy egymillió, összefüggő tömbben élő magyar lakos” a magyar uralom következtében és a budapesti kormányok adminisztratív intézkedései folytán hatolt be ide „az utóbbi időben”.⁷⁴ A gyulafehérvári nagygyűlésre utalva közölte, hogy az erdélyi románság képviselői már ki is mondták a Romániához való csatlakozásukat. Lloyd George brit miniszterelnök felvetésére, miszerint „néhány kisebbségek” nem vettek részt a döntésben, azt válaszolta, nem egészen érti a kérdést, hiszen

„Románia azért harcolt, hogy nemzeti akaratát érvényesíthesse a magyar kisebbség felett”.⁷⁵ Ezzel kifejezésre juttatta, hogy a román kormányzat az erdélyi kérdést alapvetően katonai kérdésnek tekinti, és akként is kezeli.⁷⁶

Az új román határok megállapítására felállított szakbizottság február 22-i ülésén – ahova a román békeküldöttségben Erdélyt képviselő Alexandru Vaida-Voevoddal együtt őt is meghívták – megkérdezték tőle, hogy milyen politikát kíván a jövőben folytatni a nemzeti kisebbségekkel, mindeneke előtt a magyarokkal szemben. Válaszában kifejtette, hogy a román kormánynak egyelőre rájuk kell kényszerítenie az akaratát, és el kell fogadtatnia velük győzelme végleges voltát. A szerinte Budapestről „mesterségesen szított lázongás” végeztével viszont „rendkívül liberális” politikát folytat majd velük szemben.⁷⁷ Elő fogja segíteni a „mesterséges elemek távozását”, viszont liberálisnak mutatkozik majd „az állandó elemekkel szemben, amelyeknek asszimilációjáról nem adminisztratív rendelkezések, hanem az idő és az érdekeik fognak gondoskodni”.⁷⁸

A négy nagyhatalom vezetőiből álló grémium, a négyek tanácsa május 12-én hagyta jóvá az új román határokat – ekkor a román hadsereg már a Tiszánál állt, a békekonzferencia által megállapított vonaltól nyugatra –, de vele csak egy hónap elteltével, június 11-én ismertették azt. Közölte a békekonzferenciával, hogy legalább két övezetben: Nagykároly körzetében, valamint Szeged és Nagyvárad között határmódosítást kíván. A végleges válasz megadására tíz-tizenkét nap haladékot kért.⁷⁹ A négyek tanácsa azonban már másnapi, június 12-i ülésén módosítás nélkül véglegesítette a magyar–román határt, amelyet majd az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés rögzített. Ami a Bánságot illeti, a békekonzferencia elutasította a terület egészére igényt tartó követelését, bár annak nagyobb részét így is Romániának ítélték oda.⁸⁰

A békekonzferencián rossz benyomást keltett: elutasította a kompromisszumot, kijött a sodrából, és duzzogott, amikor a meghallgatások során túlságosan részletekbe menően kérdezték.⁸¹ „Tapintat és mértékletesség nem szerepelt szótárában” – jegyezte meg róla az egyébként románbarát R. W. Seton-Watson.⁸² Zavarta, hogy országa nem részesülhetett kellő mértékben a győzteseket illető jóvátétel összegéből. Az ő álláspontját is tükrözte Vaida-Voevod panaszkodása a német békeszerződés tervezete kapcsán: „A nagyok elvesznek mindent, amit elvehetnek: gyarmatokat, pénzt, hajókat, állatokat stb. Nekünk nem adnak még egy morzsányit sem.”⁸³

A nagyhatalmak képviselőivel való legélesebb összeütközését a tervezett kisebbségvédelmi szerződés váltotta ki, amely ellen hevesen tiltakozott, és országa belügyeibe való beavatkozásnak minősítette.⁸⁴ Olyan eszköznek tar-

totta, amely által a nagyhatalmak gazdasági és politikai nyomást gyakorolhatnak majd országára. „Független országot örököltünk, és a határai kiterjesztésének árán sem áldozhatjuk fel a függetlenségét” – írta egyik levelében.⁸⁵ Csak akkor lett volna hajlandó aláírni, ha annak rendelkezéseit a Nemzetek Szövetségéhez tartozó összes állam elfogadja a saját területén. Egyébként is úgy vélte, hogy a kisebbségi kérdés meg van oldva, mivel Románia biztosítja állampolgárai teljes jogegyenlőségét.

Így tehát alapjában véve sem a határkérdés, sem a jóvátétel, sem a kisebbségvédelem ügyében nem alakult ki egyetértés közte és a békekonzferencia között, ezért 1919. július 2-án sértődötten hazautazott Bukarestbe. Egyelőre azonban nem mondott le miniszterelnöki, illetve küldöttségvezetői posztjáról, és Párizsban maradt helyettesét, Nicolae Mișut azzal a határozott utasítással látta el, hogy „nem tárgyalunk, és ellenállunk”.

Hazatérése szinte észrevétlen maradt – Predeáltól néhány közeli munkatársával együtt gépkocsin tette meg az utat Bukarestig –, senki nem várta, senki nem éltette, mintha csak magánemberként egy kirándulásról jött volna meg. Pedig – I. G. Duca szavaival – Nagy-Románia törvényes elismerését hozta magával.⁸⁶

Politikai pályája csúcán

Nem kellett azonban sokat várnia arra, hogy úgy érezze, elérkezett addigi politikai pályafutása csúcspontjára. Ezt az „ősellenségnek” számító magyarok – egyben a bolsevizmus – legyőzése, Magyarország nagy részének katonai megszállása és a román csapatok 1919. augusztus 4-i ünnepélyes budapesti bevonulása jelentette számára. Minderre a július 20-án kezdődött, a Tiszántúl felszabadítását célzó magyar offenzíva visszaverését követő ellentámadás nyomán került sor. A román királyi családdal együtt jelen volt a július 29–30-án kezdődött sikeres tiszai átkelésnél, majd csapatai augusztus 3-i temesvári bevonulásán, hazafelé menet pedig megállt Gyulafehérváron és Nagyszebenben. Politikusi pályájának legjobb időszaka volt az a hét nap, amit 1919. július legvégén, augusztus elején „Erdélyben” töltött – írta nem sokkal később fiának.⁸⁷

Nagyszebenbe érve erdélyi román vezetők előtt beszélt. A hallgatóság részéről Teodor Mihali, az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nagygyűlésen megválasztott Nagy Nemzeti Tanács alelnöke üdvözölte, majd Iuliu Maniu, a nagyszebeni román Kormányzótanács elnöke mondott rövid köszöntőt. Ezt követően emelkedett szólásra.⁸⁸ Beszédében felelevenítette a román nép

évszázados törökellenes harcait, majd bejelentette hallgatóságának Budapest román megszállását. A győzelmet európai összefüggésekbe helyezve, lényegében kijelölte Románia középhatalmi helyét a térségben. Messze túl lépve az etnikai megfontolásokon, országa befolyását (szerencsés esetben akár még az országhatárt is) a „mitikus” természetes határvonalat jelentő Tisza folyón túlra toltta volna ki, Közép-Európa szívéig. Az egész román politikai elittel együtt őt is áthatotta a birodalmi kísértés ábrándja, és mintha megmámorosodott volna a nemzetépítés hirtelen bekövetkezett, váratlanul nagy sikereitől, a korábbiaknál is jobban elragadta a területszerzési hév. Személyes érzéseit, gondolatait is megosztotta hallgatóságával, amely gyakori éljenzéssel, „frenetikus, hosszas tappsal” szakította félbe. *„Kimondhatatlan örömet éreztem az alatt az öt nap alatt – mondta –, amíg a román katonák sorai között először bejártam a Tiszán túli rész síkságait, majd a román parasztok között Erdély és az odaírt román részek felélesztett területeit is, és láttam, hogy mennyi öntudat és lelkesedés van ebben a népben. Ezért csak az igazságot mondom, amikor azt állítom, hogy nemcsak a legboldogabb embernek éreztem magam ezekben a napokban, de azokban az órákban nemcsak az én életem jutalmát találtam meg, hanem azokét is, akik megelőzték e nép iránti szeretet munkájában.”* Ünnepeles, emelkedett hangon zárta beszédét. Kijelentette, hogy *„a hála, hit, szeretet, boldogság érzésével”* fog visszaemlékezni a hallgatóságával együtt töltött órákra. *„És a Mindenható úgy akarta, hogy ezen a nagy napon és ezen az ünnepségen, amely a mi hazafiasságunknak a feltámadás miséjét jelenti, legyen úgy, ahogy a templomi misét ünneplik: tavasszal előtűnik a napsütés, a nagyszerűsége és a büszkesége ennek a népnek, amelynek hadserege ma bevonul Budapestre. (Szűnni nem akaró taps és éljenzés.) És mély hálával távozzom önöktől, a lelki megelégedettség legnagyobb ajándékával, amely életem végéig tartani fog. (Tomboló tapsvihár.)”*⁸⁹

Fennkölt, magasztos szavaival szöges ellentétben álltak a megszállt magyarországi területtel kapcsolatos „földhözragadt” szándékai. Utasításai nyomán ugyanis tömeges méreteket öltött Magyarország szervezett kirablása, az élelmiszerkészletek, gyári gépek, közlekedési eszközök, vasúti járművek, mozdonyok, vagonok lefoglalása és Romániába szállítása. Ehhez járultak még a megszálló román csapatok által elkövetett atrocitások: gyilkosságok, verések és a nemi erőszak.⁹⁰ A békekonferencia nevében Clemenceau is a szemére vetette, miszerint *„hagyják, hogy katonáik a magántulajdont fosztogassák, jószágot, vasúti gördülőanyagot rekvirálnak és Romániába szállítják [...], végül egy sor olyan cselekményt követnek el, amelyek megsértik a békekonferencia határozatait, a szövetséges és társult hatalmak jogait, mi több, az emberiség legelemibb követelményeit is”*.⁹¹ A figyelmeztetésnek nem sok foganatja volt, bár szeptember közepén elrendelte minden új rekvirálás megszüntetését, kivéve

azokat, amelyek a megszálló hadsereg ellátásához szükségesek.⁹² Rendelkezése azonban mit sem javított a korábbi állapotokon. Frank Polk, az Amerikai Egyesült Államok párizsi képviselője szeptember 24-én Clemenceau-nak címzett levelében határozottan kijelentette: *„Brătianu minden fogadalma, amit Románia nevében tett, üres ígéret maradt. Táborkainak jelentése alapján [...] ön is meggyőződhet arról, hogy Budapesten a valóságos helyzet egy cseppet sem változott, és a románok – ugyanúgy, ahogy a múltban – most sem tartják meg ígéreteiket.”*⁹³

Budapest elfoglalását – a román közvélemény döntő többségével együtt – ő is egyfajta jóvátételnek könyvelte el Bukarest és az ország kétharmad részének 1916 és 1918 közötti német és osztrák–magyar megszállásáért. Úgy gondolta, „ez jár” a románoknak, mivel a sors végre igazságot tett, amit nem utasíthatnak vissza. Igaz – ha lehet hinni Duca szavainak –, megtiltotta „kollégáinak”, hogy a román megszállás ideje alatt Budapestre menjenek, mivel ezt a magyarok felesleges megalázásának tartotta volna.⁹⁴ A Parlament épületén viszont jó ideig egy román káplár bocskora lengedett a félig leeresztett magyar zászló felett, egyfajta szimbolikus elégtételként a múltban elszenvedett sérelmek miatt.⁹⁵

Nagy-Romániában

1919. szeptember 12-én azzal az indokkal, hogy a békekonferencia figyelmen kívül hagyta az 1916-os bukaresti szerződést, a kisebbségvédelmi szerződés pedig korlátozná Románia függetlenségét, benyújtotta kormánya lemondását.⁹⁶ Ezt követően több mint két évig ellenzékben volt, de a háttérben továbbra is ő mozgatta a szálakat.

Nagy-Románia első, 1919 novemberében tartott parlamenti választásán a Nemzeti Liberális Párt súlyos vereséget szenvedett: a szavazatok mindössze 22%-át nyerte el, és így csak 102 képviselői helyet szerzett meg az 568-ból, ráadásul mindegyiket az „Ókirályság” területén, az ún. Regátban.⁹⁷ Pártja és egyben saját népszerűtlenségét Erdélyben jól mutatta az is, hogy a hosszúsága miatt két részben, december 16-án és 17-én elmondott parlamenti beszédét⁹⁸ az erdélyi román képviselők többsége tüntető közömbösséggel, míg politikai ellenfele, az 1918-as különbékét megkötő Alexandru Marghiloman felszólalását viharos tetszésnyilvánítással fogadta.⁹⁹

Mivel magyarázható, hogy ugyanazok, akik néhány hónappal korábban Nagyszebenben még viharos ünneplésben részesítették, most látványosan elfordultak tőle? Erre részben magyarázatot ad Vaida-Voevod visszaemlékezése is. Eszerint a bukaresti parlamentbe 1919 végén bekerült erdélyi román

képviselőket „összezavarták” a Regátban uralkodó kaotikus politikai viszonyok, a Nemzeti Liberális Párt nyílt érdekpolitizálása. A többiekkel együtt Vaida-Voevod is úgy érezte, mintha a „bolondok házában” lenne, pedig már két évtizedes közvetlen tapasztalata volt a Kárpátokon túli román politikusokkal való együttműködés terén. A magyar grófok grandomániája – írta visszaemlékezéseiben Vaida-Voevod – azokban a napokban demokratikusabb volt a bukaresti politikai parvenük viselkedésénél.¹⁰⁰

Kétségtelen, hogy a Regátban hamar megtapasztalt pártpolitikai csatározások, visszaélések, a nagyfokú korrupció és a klientúraépítés sok erdélyi román politikust taszított, és hozzájárult a Kárpátok két oldalán élők közötti viszony megromlásához.¹⁰¹ Brătianu ráadásul nem ismerte – vagy inkább nem akarta megérteni – az erdélyi román politikai elit gondolkodását, és mindvégig azt hitte, hogy a megnagyobbodott Románia ugyanúgy kormányozható, mint az Ókirályság. Elvetett mindenféle regionalizmust, az új tartományok minél gyorsabb és teljesebb integrációját szorgalmazta. Pártolta a regátiak gyakran gátlástalan térfoglalását, meghódított területként, szinte gyarmatként kezelte Erdélyt.¹⁰² Az volt az álláspontja, hogy azt nem a gyulafehérvári határozatokkal szerezték meg, hanem fegyveres és diplomáciai eszközökkel.¹⁰³ Nem sikerült – bár szeretete volna – magához vonzania, a saját pártjába beolvasztania vagy legalábbis szövetségesévé tennie az erdélyi románok körében igen népszerű, Iuliu Maniu által vezetett Román Nemzeti Pártot (1926-tól Nemzeti Parasztpárt), így az ádáz politikai ellenfelévé vált.

A Romániához került jelentős számú, jóval több mint másfél millió magyarhoz ellentmondásos módon viszonyult. Egyrészt meg volt győződve arról, és ezt nyíltan hangoztatta, hogy a romániai kisebbségi kérdés hosszabb távon csak az asszimiláció útján oldható meg,¹⁰⁴ másrészt pedig – legalábbis a szavak és a politikai nyilatkozatok szintjén – igyekezett megengedőnek és nagyvonalúnak mutatkozni. Két nappal újbóli miniszterelnöki beiktatása után, 1922. január 21-én fogadta Ugron István erdélyi magyar politikust, az Osztrák–Magyar Monarchia egykori diplomatáját, az 1921 őszén felfüggesztett erdélyi Magyar Szövetség egyik alelnökét. Elmondta neki, hogy *„a magyarsággal szemben határozott rokonszenvet érez, és amennyiben a magyarok számolnak a változott viszonyokkal, és beilleszkednek a román állam kereteibe, számíthatnak támogatására minden kulturális kérdésben és nyelvük szabad használatában. Ő már mint szabadelvű is, a tökéletes egyenjogúságot és a kisebbségi jogok teljes elismerését óhajtja biztosítani”*.¹⁰⁵ Valódi szándékait ennél sokkal jobban kifejezték bizalmasa, Nicolae Mișu udvari miniszter szavai, akivel Rubido-Zichy Iván, a bukaresti magyar követség vezetője 1922 decemberében éppen a miniszterelnökkel tett közös sétája után találkozott. A követjelentés szerint

Mișu „láthatólag utóbbi mentalitásának közvetlen hatása alatt állott”, és kifejtette: „a nemzeti kisebbségek úgyis arra vannak kárhozhatóak, hogy idővel a többség tenge-
rébe olvadjanak be”. A kisebbségvédelmi szerződést pedig – mondta Mișu –
nem kell komolyan venni, „mert egy-két generáció után kellő lavírozás után oda
fejlődnek a dolgok, hogy kisebbségekről már nem is lesz szó. Természetesen ehhez
negyven-ötven év leforgása szükséges”.¹⁰⁶

A „kellő lavírozás” lényegében a kisebbségek – köztük a magyarok –
diszkriminálását, az erdélyi városok elrománosítását, a gazdasági pozíciók
megszerzését jelentette. Testvére, a Nemzeti Liberális Pártban rendkívül be-
folyásos Vintilă I. C. Brătianu volt pénzügyminiszter 1926-ban leszögezte:
„a fiatal román népnek új kultúrárt kell teremtenie [...]. A régi kultúrák megszünte-
tése legjobban úgy valósítható meg, ha elvonjuk alóluk a gazdasági alapot. Így lesze-
gényítjük az illető régi kultúrájú népeket, s visszavezetjük kezdetleges életmódokba,
süllyedésbe, meghasonlásba és társadalmi züllésbe. Így lesz a magasabb kultúrából
rom, amelyen felépülhet aztán az új és egységes román kultúra”.¹⁰⁷

Az 1922–1926 közötti hosszú és az 1927. évi, alig néhány hónapos kor-
mányzása idején a korszakban oly gyakran hangoztatott „önmagunk által”
(„prin noi înșine”) jelszó maximális érvényre juttatását követte. Ez a román
középosztály, elsősorban a Nemzeti Liberális Párthoz és a Román Bankhoz
kötődő regáti ipari-pénzügyi körök uralmának megerősítését, az idegen
gazdasági érdekeltségek legalább részbeni államosítását, az állami és a magán-
szektor új együttműködésének kialakítását, az iparosítás felgyorsítását jelen-
tette.

Teljes mértékben ellenőrizte pártját és ezáltal az egész országot. Sógora
– és egyben Mária királyné szeretője –, Barbu Știrbey révén döntő befolyása
volt I. Ferdinánd királyra is, olyannyira, hogy sokan őt tartották „az ország
félelmetes koronázatlan királyának”.¹⁰⁸ Szinte minden lehetséges eszközt beve-
tett azért, hogy megtartsa és megszilárdítsa hatalmát. A kormányzásai ide-
jén rendezett 1922-es és 1927-es parlamenti választásokon elszabadult a ter-
ror. Maniu évekkal később így emlékezett vissza az 1922-es választásokra:
„A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás,
jelöltek elfogatásának, fogva tartásának eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy sza-
vazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis.”¹⁰⁹ Az öt évvel
későbbi választásokat pedig Iorga az alábbi szavakkal kommentálta a sajtó-
nak: „Undorodom! Azt hiszem, hogy a román politika évkönyveiben nem létezik
nagyobb disznóság, mint ennek a választásnak az eredménye.”¹¹⁰

Minden súlyos anomália és a hatalommal való nyílt visszaélései ellenére
az 1922 és 1926 közötti kormányzásával jelentős mértékben hozzájárult a meg-
nagyobbodott ország intézményrendszerének megszilárdításához. 1922-ben

Gyulafehérváron megszervezték Nagy-Románia első királya, Ferdinánd, valamint felesége, Mária királyné koronázási ünnepségét, az azt követő évben pedig elfogadták az új alkotmányt, amely szerint Románia alkotmányos monarchia és egységes, oszthatatlan nemzetállam; 1925-ben a parlament megszavazta a közigazgatási, 1926-ban pedig az új választási törvényt.¹¹¹ Mandátuma lejártával még ugyanazon év tavaszán lemondott, hogy aztán 1927 júniusában újból visszatérjen a hatalomba.

Senki nem számított arra, hogy ez a ciklus ilyen rövid lesz: mindössze öt hónappal a miniszterelnöki kinevezése után, 1927. november 24-én, 63 éves korában váratlanul elhunyt fertőző mandulagyulladásban.¹¹² Halálával Románia 20. századi történelmében véget ért egy két évtizedes korszak, amely szorosan összefonódott a nevével, és amelynek egyik meghatározó politikai szereplője volt.

*

Ion I. C. Brătianu kivételes tehetségű államférfinak számított. Távlatokban gondolkodott, jó helyzetfelismerő képességgel rendelkezett, és szívós következetességgel igyekezett elérni céljait. Ezek közül a legfontosabbakat: a román nemzeti törekvések megvalósítását, országa határainak kiterjesztését, Erdély megszerzését sikerült elérnie. Reálpolitikus volt, aki nem válogatott a diplomáciai eszközökben, és gyakran ravaszsághoz vagy éppen tárgyalópartnerei megtévesztéséhez folyamodott. Belpolitikájában kiváló hatalomtechnikusnak bizonyult, manipulálta és kijátszotta egymás ellen politikustársait. Elsősorban pártja hatalmi érdekeit tartotta szem előtt, támogatta párthívei gazdagodását, és ezért szemet hunyt a korrupció fölött is. Ha érdekei úgy kívánták, az erőszakos eszközök alkalmazásától és a választási eredmények meghamisításától sem riadt vissza. Megkérdőjelezhetetlen tekintélynek örvendett, még akkor is, ha személye – elsősorban pártszimpátiák alapján – mélyen megosztotta a korabeli Románia közvéleményét: sokan a „gondviselés küldöttének”, mások a „szerencse kegyeltjének” tartották. I. Ferdinánd király, akire nagy befolyása volt, „Románia jó csillagzatának” nevezte, de emlegették „koronázatlan királyként” is. Sok esetben a szerencse is a kezére játszott. Pályája kezdetén szinte behozhatatlan előnybe került riválisaival szemben az apja személyét övező tisztelet és megbecsülés, valamint a belpolitikai téren befolyásos háttérhatalmat jelentő pénzügyi-gazdasági körök támogatása révén.

Nagy-Románia megvalósítását a kedvező külpolitikai konstelláció és az első világháború ilyen szempontból szerencsés kimenetele is segítette. Bár a „végeredmény” utólag őt igazolta, mégis érdemes elgondolkodni: vajon

országa szempontjából mennyire volt helyes döntés 1916 nyarán felkészületlen hadsereggel belépni a háborúba az antant oldalán? Létezett-e más alternatíva is a román nemzeti törekvések megvalósítására? Továbbgondolva: miként alakult volna Románia helyzete, ha az ország nem kötötte volna magát a központi hatalmakkal, netán ha 1918 novemberében mégsem lépnek vissza a hadviselő felek sorába? E kérdésekre azonban már hiába keressük a válaszokat.

Felhasznált levéltári források és szakirodalom

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (București) (Arh. M.A.E., A román Külügyminisztérium Levéltára, Bukarest)

Arh. M.A.E., Fond Conferința de Pace de la Paris, anul 1946, vol. 96, Zeno Câmpeanu: Frontiera româno–ungară. Desfășurarea acțiunii diplomatice 1916–1923.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Budapest

MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály általános iratai

Sajtócikkek

A tragédia utolsó órái, 1927

A tragédia utolsó órái. *Brassói Lapok*, 1927. november 27. 2.

Brătianu miniszterelnök meghalt, 1927

Brătianu miniszterelnök meghalt. *Brassói Lapok*, 1927. november 26. 1–2.

Szakirodalom

Ablonczy, 2020

Ablonczy Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020.

Ablonczy–Zahorán, 2017

Ablonczy Balázs – Zahorán Csaba: Rúzs és bocskor. Román–magyar történetek 1919-ben. *Rubicon*, 2017/7–8. 24–31.

Argetoianu, 1997

Argetoianu, Constantin: *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. Volumul al VIII-lea. Partea a VII-a (1926–1930)*. București, Editura Machiavelli, 1997.

Ádám–Ormos, 1999

Ádám Magda – Ormos Mária szerk.: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1918–1919*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999.

Ádám–Ormos, 2004

Ádám Magda – Ormos Mária szerk.: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1919–1920*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.

- Bárdi, 2013
Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbségek történetéről*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2013.
- Botos, 1928
Botos János: A brătianizmus. *Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle*, 1928/3. 88–94.
- Brătianu, 2001
Brătianu, Gheorghe I.: *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*. București, Editura Corint, 2001.
- Cantacuzino, 2014
Cantacuzino, Sabina: *Din viața familiei Ion C. Brătianu 1821–1891*. Introducere, note, indice și ediție îngrijită de Elisabeta Simion. București, Editura Humanitas, 2014.
- Carr, 1995
Carr, E. H.: *Mi a történelem?* Budapest, Osiris Kiadó, 1995.
- Constantiniu, 1999
Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră a poporului român*. București, Univers Enciclopedic, 1999.
- Diamandi, 1991
Diamandi, Sterie: Ionel Brătianu. In Sterie Diamandi: *Galeria oamenilor politici*. București, Editura Gesa, 1991, 27–97.
- Duca, 1981a
Duca, I. G.: *Amintiri politice*. Vol. I. München, Jon Dumitru Verlag, 1981.
- Duca, 1981b
Duca, I. G.: *Amintiri politice*. Vol. II. München, Jon Dumitru Verlag, 1981.
- Duca, 1982
Duca, I. G.: *Amintiri politice*. Vol. III. München, Jon Dumitru Verlag, 1982.
- Duca, 2014
Duca, I. G.: Ion I. C. Brătianu – aspecte și amintiri. In I. G. Duca: *Portrete și amintiri*. București, Editura Machiavelli, 2014, 43–60.
- Falcan, 2019
Falcan, Dan: Ionel Brătianu, maestrul absolut al politicii românești. *Historia Special*, 2019/december 6–45.
- Georgescu, 1995
Georgescu, Vlad: *Istoria Românilor*. București, Editura Humanitas, 1995.
- Gerő, é. n.
Gerő András szerk.: *Sorsdöntések. A kiegyezés – 1867. A trianoni béke – 1920. A párizsi béke – 1947*. Budapest, Göncöl Kiadó, [é. n.].
- Gyáni, 2017
Gyáni Gábor: Historical agency. A szubjektív cselekvő középpontba állítása a történettudományban. In Vonyó József szerk.: *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Pécs–Budapest,

- Magyar Történelmi Társulat – Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2017, 46–56.
- Historia, 2020
Alexandru A. Mares: Atentatul împotriva lui Ion I. C. Brătianu. *Historia* (<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/atentatul-impotriva-lui-ion-i-c-bratianu>. Utolsó letöltés: 2020. november 29.)
- Hitchins, 1994
Hitchins, Keith: *România 1866–1947*. București, Editura Humanitas, 1994.
- Iordache, 2003
Iordache, Anastasie: România în anii Primului Război Mondial. In Gheorghe Platon szerk.: *Istoria Românilor. Vol. VII, Tom II. De la independență la Marea Unire (1878–1918)*. București, Editura Enciclopedică, 2003, 395–461.
- Iordache, 2007
Iordache, Anastasie: *Ion I. C. Brătianu, un corifeu al democrației și al liberalismului românesc*. București, Editura Albatros, 2007.
- Iorga, 1932
Iorga, Nicolae: *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*. București, 1932.
- Iorga, 2020
Iorga, Nicolae: O viață de om așa cum a fost ea (<https://www.bibliotecaapemobil.ro/content/scoala/pdf/O%20viata%20de%20om%20asa%20cum%20a%20fost%20ea%20-%20Nicolae%20Iorga.pdf>. Utolsó letöltés: 2020. november 30.)
- Jancsó, 1920
Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*. Budapest, Bocskay-szövetség, 1920.
- Kövér, 2014
Kövér György: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014.
- Kövér, 2017
Kövér György: Az élet sokfélesége, a rajz egysége? In *Személyiség és történelem*, i. m. 25–45.
- L. Balogh, 2012
L. Balogh Béni: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar–román együttélés. In Horváth Jenő – Pritz Pál szerk.: *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, Cluj-Napoca, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2012, 60–80.
- L. Balogh, 2020a
L. Balogh Béni szerk.: *Erdélyből jelentik. A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának válogatott iratai 1918. november 3. – 1919. január 29.* Kolozsvár – Budapest, Iskola Alapítvány Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, 2020.
- L. Balogh, 2020b
L. Balogh Béni szerk.: *România és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020.

- Levi, 2000
Levi, Giovanni: Az életrajz használatáról. *Korall*, 2000/Tél 81–92.
- MacMillan, 2005
MacMillan, Margaret: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Budapest, Gabo Kiadó, 2005.
- Mamina, 1997
Mamina, Ion: *Consilii de coroană*. București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Mamina–Bulei, 1994
Mamina, Ion – Bulei, Ion: *Guverne și guvernanți (1866–1916)*. București, SILEX, Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., 1994.
- Mamina–Scurtu, 1996
Mamina, Ion – Scurtu, Ioan: *Guverne și guvernanți (1916–1938)*. București, SILEX, Casă de Editură, Presă și Impresariat, 1996.
- Mihailide, 2019
Mihailide, Mihail: Adevărul despre o moarte „misterioasă”. *Historia Special*, 2019/december 46–57.
- Mikó, 1941
Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, A „Studium” kiadása, 1941. [Reprint, é. n.].
- Novăcescu, 2011
Novăcescu, Ion: *Ion I. C. Brătianu. Concepție și management politic*. Cluj-Napoca, EICON, 2011.
- Ormos, 2020
Ormos Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Második, változatlan kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 2020
- Otu, 2008
Otu, Petre: *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*. București, Editura Militară, 2008.
- Otu, 2009
Otu, Petre: *Mareșalul Alexandru Averescu militarul, omul politic, legenda*. București, Editura Militară, 2009.
- Perczel, 2018
Perczel Olivér: Atrocitások Békés és Csongrád megyében a román megszállás idején, 1919–1920. *ArchívNet*, 2018/1–2. (<http://www.archivnet.hu/atrocitasok-bekes-es-csongrad-megyeben-a-roman-megszallas-idejen-1919-1920> Utolsó leltöltés: 2020. november 30.
- Perczel, 2019
Perczel Olivér: „Míg a tábornokok haboznak, a románok rabolnak”. Budapest román megszállása 1919-ben. *FONS*, 2019/4. 405–430.
- Romsics, 2018
Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest, Helikon Kiadó, 2018.

Scurtu, 2003

Scurtu, Ioan: „Decada brătienistă” (decembrie 1918–noiembrie 1928). In Ioan Scurtu szerk.: *Istoria Românilor. Vol. VIII. România întregită (1918–1940)*. București, Editura Enciclopedică, 2003, 221–269.

Scurtu, 2004

Scurtu, Ioan: *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866–1947). Vol. I. Carol I*. București, Editura Enciclopedică, 2004.

Spector, 1962

Spector, Sherman David: *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*. New York, Bookman Associates, INC., 1962.

Szász Zoltán, 1986

Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918). In Szász Zoltán szerk.: *Erdély története*. 3. köt. 1830-tól napjainkig. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 1624–1700.

Szász, é. n.

Szász Zoltán: *A románok története*. Budapest, Bereményi Könyvkiadó, é. n.

Szász Zsombor, 1940

Szász Zsombor: A románok a párizsi békekonferencián. *Magyar Szemle*, 1940/ augusztus 76–81.

Torrey, 2016

Torrey, Glenn E.: *România în primul război mondial*. București, Meteor Publishing, 2016.

Vaida-Voevod, 2018

Vaida-Voevod, Alexandru: *Levelek a Békekonferenciáról*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2018.

Vonyó, 2017

Vonyó József: Az életrajzok népszerűsége. A biográfus lehetőségei és nehézségei. Előszó gyanánt. In Vonyó: i. m.

Zahorán, 2011

Zahorán Csaba: Nagy-Románia és a regionalizmus. Sextil Pușcariu cikksorozata az erdélyi kérdésről. *Kommentár*, 2011/3. 96–104.

Zeletin, 1994

Zeletin, Ștefan: Románia társadalmi fejlődése 1866-tól napjainkig. A román merkantilizmus korszaka. In Pászka Imre szerk.: *Román eszmetörténet 1866–1945. Önismeret és modernizáció a román gondolkodásban*. Aetas–Századvég, 1994, 215–276.

Jegyzetek

- ¹ Idézi Carr, 1995: 44.
- ² Magyarul megjelent: Levi, 2000: 81–92. Az idézet helye: 81.
- ³ Vonyó, 2017: 9. A biográfiaírás elméleti és módszertani kérdéseire lásd Kövér, 2014.; Kövér, 2017: 25–45.
- ⁴ Gyáni, 2017: 48.
- ⁵ Carr, 1995: 50.
- ⁶ I. Károlyt (1866–1914) 1866-ban Románia fejedelmévé választották, 1881-ben királlyá koronázták.
- ⁷ I. Károly uralkodása idején a két legjelentősebb politikai párt a városi polgárságot képviselő, 1875-ben alakult Nemzeti Liberális Párt, valamint a nagybirtokosok pártja, az 1880-as alapítású Konzervatív Párt volt.
- ⁸ Románia 1866-ban elfogadott alkotmánya szerint az uralkodó nevezte ki a miniszterelnököt és a kormány tagjait. Az új kormány írta ki és bonyolította le a választásokat, így azokat I. Károly uralkodása alatt mindig a kormányzó párt nyerte meg. A politikai egyensúly megtartása végett a király a két nagy pártot egymást váltva hívta hatalomba.
- ⁹ Scurtu, 2004: 128.
- ¹⁰ Vö. Jancsó, 1920: 97., 103. A Brătianu család számos tagja tevőlegesen is támogatta a 19. század második felében az erdélyi románok ügyét: így például Ion C. Brătianu öccse, Grigore, vagy az unokaöccse, a 22 évesen elhunyt Stroe Brătianu. (Uo. 127–128.) Stroe édesapja, Dimitrie (vagy Dumitru) C. Brătianu (1818–1892) – Ion C. Brătianu testvére – 1852-ben elsőként használta a Nagy-Románia kifejezést. (Georgescu, 1995: 184.) A nemzeti egység és különösen Erdély elcsatolásának gondolata 1877 után egyébként széles körben elterjedt Romániában. A függetlenné vált országban magasra csaptak a romantikus nacionalizmus hullámai: elszaporodtak az ún. dákoromán naptárak, térképek, melyek egyetlen egységnek mutatták a románságot a Fekete-tengertől a Tiszáig. Vö. Szász Zoltán, 1986: 1653–1654.
- ¹¹ Cantacuzino, 2014: 105–106.; Iordache, 2007: 27.
- ¹² Cantacuzino, 2014: 177–178.; Diamandi, 1991: 36.
- ¹³ Falcan, 2019: 8.
- ¹⁴ Iordache, 2007: 30–31.

- ¹⁵ Uo. 37–38.
- ¹⁶ Egy akkori hivatalos katonai okirat szerint a haja és szeme fekete, magassága – 18 évesen – 170 cm volt. Uo. 39. Botos János szerint „rendkívüli külsejű ember volt. Közel két méter magas, széles vállú, atlétaerejű és olyan szép, hogy fiatalabb korában az összes bukaresti nők bomlottak utána. Fekete, bozontos szemöldöke alól úgy tudott nézni, hogy a vele szemben álló valósággal megdermedt”. Botos, 1928: 92.
- ¹⁷ Elutazásáról, a párizsi környezetről, a Brătianu család ottani kapcsolati hálójáról lásd Cantacuzino, 2014: 186–198.
- ¹⁸ Iordache, 2007: 49., 54.
- ¹⁹ Cantacuzino, 2014: 201–205.; Iordache, 2007: 55–58.; Falcan, 2019: 9–10.
- ²⁰ Cantacuzino, 2014: 243.
- ²¹ Iorga, 1932: 39.
- ²² Második, immár tartós, de gyermektelen házasságát az arisztokrata családból származó Eliza Ştirbeijel kötötte 1907-ben.
- ²³ Iordache, 2007: 104.
- ²⁴ Diamandi, 1991: 34.
- ²⁵ Lásd pl. Novăcescu, 2011: 26. Eugeniu Carada (1836–1910): újságíró, közgazdász, a *Românul* című újság szerkesztője, 1881-től a román Nemzeti Bank egyik igazgatója. A román politikai életben nagy háttérbefolyással rendelkezett. Ion C. Brătianu barátja és feltétlen híve, Ion I. C. Brătianu politikai mentora és támogatója volt. Szívén viselte az erdélyi románság társadalmi-kulturális intézményei megsegítésének ügyét. Vö. Cantacuzino, 2014: 115–117.; Falcan, 2019: 11.
- ²⁶ Románia 19–20. századi társadalmi fejlődéséről, a román polgárság szerepéről magyar nyelven lásd Zeletin, 1994: 215–276.
- ²⁷ Iordache, 2007: 111–112.; Diamandi, 1991: 39–40.
- ²⁸ Diamandi, 1991: 40–41.
- ²⁹ Mamina–Bulei, 1994: 114.
- ³⁰ Szász, é. n.: 100–101.
- ³¹ Argetoianu, 1997: 229.
- ³² Idézi Novăcescu, 2011: 21.
- ³³ Historia, 2020.
- ³⁴ Idézi Scurtu, 2004: 205.
- ³⁵ Iorga, 1932: 116–117. Egy másik művében azt írta, hogy ekkor már „minden [hatalom] Brătianué volt, akinek a dölyfössége összehasonlíthatatlan[ul nagy] lett”. Iorga, 2020.
- ³⁶ Idézi Diamandi, 1991: 60.
- ³⁷ 1913. június végén Bulgária – balkáni hegemóniája biztosítása érdekében – hadüzenet nélkül megtámadta korábbi szövetségeseit: Szerbiát és Görögországot. Ezzel kezdetét vette a második Balkán-háború. Néhány nap múlva, július 3-án I. Károly elrendelte a román hadsereg mozgósítását. Egy héttel később Románia, amely az első Balkán-háborúban semleges maradt, hadat üzent az akkor már ténylegesen legyőzött Bulgáriának. A hivatalos indoklás szerint a román hadba lépés célját a balkáni béke megvédése képezte, a valódi ok

azonban Dél-Dobruzsza Bulgáriától való elcsatolása és az ország balkáni pozícióinak megerősítése volt.

- ³⁸ A háborúban való részvétele és az azt lezáró 1913. augusztusi bukaresti béke nyomán Románia délkelet-európai fióknagyhatalommá emelkedett, és megnőtt a nemzetközi presztízse. Megglazította a Monarchiához fűződő szövetségi szálait, és egyre nyilvánvalóbban a Kárpátok két oldalán élő román etnikum egyesítésére törekedett.
- ³⁹ Egyik levelében ezt írta: *„Nem gondolhatunk arra, hogy Erdély a miénk legyen, mielőtt nálunk a Regátban nem hajtunk végre széles körű kisajátítást. Az egyesülés napjáig meg kell lennie a kisajátításnak és az igazságosságra irányuló egész itthoni műnek.”* Idézi Iordache, 2007: 136–137.
- ⁴⁰ Közeli munkatársa, I. G. Duca visszaemlékezései szerint a román politikusok közül Brătianu ejtette ki elsőként a száján a „kisajátítás” szót, ami valóságos „forradalommal” ért fel. Duca, 1981a: 9–10.
- ⁴¹ Uo. 36–37.
- ⁴² Torrey, 2016: 21.
- ⁴³ Mamina, 1997: 45.
- ⁴⁴ Duca, 1981a: 141. Éppen ezért egyesek „floricai szfinx”-nek nevezték. (Diamandi, 1991: 67.)
- ⁴⁵ Erich von Falkenhayn német tábornok azt írta róla Hilmar von dem Bussche bukaresti német követnek, hogy *„soha nem találkozott olyan emberrel, aki úgy képes hazudni, mint ő”*. Iordache, 2007: 340.
- ⁴⁶ Iordache, 2003: 407–408.
- ⁴⁷ Torrey, 2016: 27.
- ⁴⁸ Romsics, 2018: 65.
- ⁴⁹ Torrey, 2016: 54.; Duca, 2014: 59.
- ⁵⁰ Duca, 1981a: 265.
- ⁵¹ Romsics, 2018: 66.; Spector, 1962: 39.
- ⁵² Spector, 1962: 37.
- ⁵³ Mamina, 1997: 82.
- ⁵⁴ Constantiniu, 1999: 256–257.
- ⁵⁵ Torrey, 2016: 90.
- ⁵⁶ Duca, 1981b: 28–29.; Iordache, 2007: 359–361.
- ⁵⁷ Mamina–Scurtu, 1996: 14.
- ⁵⁸ Összefoglalóan: Hitchins, 1994: 288–289. A földreform tényleges végrehajtását a világháború befejezése után, 1918 végén kezdték el, elsősorban a korona-uradalmak kisajátítása révén. Az agrártörvényeket végső formájukban csak 1921-ben fogadta el az uralkodó.
- ⁵⁹ Torrey, 2016: 281.
- ⁶⁰ Otu, 2008: 204–206. A szövetségeseknek címzett 1917. november 29-i memorandumában Románia elszigetelt helyzetét ecsetelte, amire Georges Clemenceau francia miniszterelnök nyersen megjegyezte, hogy nem tud Romániának szomszéd gyanánt egy Franciaországot adni. Otu, 2009: 197.

- ⁶¹ Mamina, 1997: 99.; Otu, 2009: 210.
- ⁶² A kiáltványt közli L. Balogh, 2020a: 120–122. (24. sz. dokumentum).
- ⁶³ Az 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai konvenció értelmében a román csapatok csak a Szamos felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros folyása mentén meghúzott demarkációs vonalig nyomulhattak volna előre. Berthelot tábornok támogatásával, de a konvenció előírásaival ellentétes módon azonban átlépték a demarkációs vonalat, és 1919. január végéig az egész történelmi Erdély területét elfoglalták.
- ⁶⁴ Iordache, 2007: 445–446.
- ⁶⁵ Románia a többi győztes kisállammal együtt „speciális érdekeltségű kis államként”, korlátozott mértékben vehetett részt a békekonferencián, saját határai vonatkozásában azonban kifejhette területi igényeit.
- ⁶⁶ Sziám = Thaiföld hivatalos neve 1939-ig, majd 1945–1949 között.
- ⁶⁷ L. Balogh, 2020b: 118. (19. sz. dokumentum).
- ⁶⁸ MacMillan, 2005: 168.; Spector, 1962: 77.
- ⁶⁹ Romsics, 2018: 201.; Spector, 1962: 78.
- ⁷⁰ Romsics, 2018: 202.
- ⁷¹ Az európai nagyhatalmak által 1878-ban összehívott berlini kongresszus szentesítette Románia teljes függetlenségét, Oroszország ugyanakkor annektálta Dél-Besszarábiát, amelyért cserében Románia megkapta Dobrudzsát. Ion C. Brătianu miniszterelnök tiltakozott Dél-Besszarábia elcsatolása miatt.
- ⁷² Idézi Duca, 1982: 158. Vö. Iordache, 2007: 457.
- ⁷³ Az ülés jegyzőkönyvét és Brătianu írásbeli nyilatkozatát közli Gerő, é. n.: 116–127.
- ⁷⁴ Arh. M.A.E., Fond Conferința de Pace de la Paris, anul 1946, vol. 96. Zeno Câmpeanu: Frontiera româno-ungară. Desfășurarea acțiunii diplomatice 1916–1923, f. 21.
- ⁷⁵ Gerő, é. n.: 129.; Spector, 1962: 93.
- ⁷⁶ Ormos, 2020: 161–162.
- ⁷⁷ Gerő, é. n.: 146.; Spector, 1962: 107.
- ⁷⁸ Gerő, é. n.: 146–147.
- ⁷⁹ Ádám–Ormos, 1999 (147. sz. dokumentum).
- ⁸⁰ Románia Szerbiával és Magyarországgal volt kénytelen osztozni a tartományon. Magyarország – amerikai javaslatra – az egykori Torontál vármegye Újszeged és Kiszombor közötti apró részét kapta meg.
- ⁸¹ MacMillan, 2005: 177.
- ⁸² Idézi Szász Zsombor, 1940: 78.
- ⁸³ Vaida-Voevod, 2018: 106. A Németországgal kötött versailles-i békeszerződést 1919. június 28-án írták alá.
- ⁸⁴ A békekonferencia Lengyelországgal, Görögországgal, Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Romániával kívánt kisebbségvédelmi szerződést aláíratni, az utóbbi három esetben az osztrák békeszerződés aláírásával egy időben. Román részről végül Alexandru Vaida-Voevod kormánya írta alá a szerződést 1919. december 9-én.

- ⁸⁵ Az 1919. június 3-án, Párizsban kelt levelet közli L. Balogh, 2020b: 170. (56. sz. dokumentum).
- ⁸⁶ Duca, 1982: 186.
- ⁸⁷ Brătianu, 2001: 81.
- ⁸⁸ A beszédet közli L. Balogh, 2020b: 188–191. (67. sz. dokumentum).
- ⁸⁹ Uo.
- ⁹⁰ Az ország román megszállására vonatkozó bőséges magyar nyelvű szakirodalomból újabban lásd például Perczel, 2018; Perczel, 2019: 405–430.; Ablonczy, 2020: 112–121.
- ⁹¹ Ádám–Ormos, 2004: 37. (13. sz. dokumentum).
- ⁹² L. Balogh, 2020b: 203. (78. sz. irat).
- ⁹³ Ádám–Ormos, 2004: 103. (41. sz. dokumentum).
- ⁹⁴ Duca, 1982: 180.
- ⁹⁵ A történet városi legendának tűnik, de a román nyilvánosságban valós tényként kezelik. Lásd Ablonczy–Zahorán, 2017: 29.
- ⁹⁶ Lásd L. Balogh, 1920b: 201–202. (77. sz. irat).
- ⁹⁷ Hitchins, 1994: 433.
- ⁹⁸ Részleteket közöl belőle L. Balogh, 2020b: 228–238. (94. sz. irat).
- ⁹⁹ Duca, 1982: 184–185. Duca szerint az erdélyi képviselők úgy kerültek a nemzeti liberális pártiakat, mint a pestist. Ők, akikkel még nemrég kiváló viszonyt ápoltak, most gyalázták, megvetették őket, és ellenségesen viselkedtek velük szemben. Uo. 194.
- ¹⁰⁰ L. Balogh, 2012: 71.
- ¹⁰¹ Zahorán, 2011: 101.; Constantiniu, 1999: 302.
- ¹⁰² Zahorán, 2011: 100–102.
- ¹⁰³ Bárdi, 2013: 470.
- ¹⁰⁴ Mikó, 1941: 106.
- ¹⁰⁵ MNL OL, K 63, 1922-27/1, I. 3, 296. doboz, 66/pol. sz. Ugron István beszélgetése Brătianu miniszterelnökkel. Bukarest, 1922. január 21.
- ¹⁰⁶ MNL OL, K 63, 1922-27/1, I. 4, 296. doboz, 516/pol. res. sz. Beszélgetés Mișu miniszterrel. Bukarest, 1922. december.
- ¹⁰⁷ Idézi: Bárdi, 2013: 213.
- ¹⁰⁸ Hitchins, 1994: 413–414.
- ¹⁰⁹ Mikó, 1941: 28.
- ¹¹⁰ Uo. 71.
- ¹¹¹ Scurtu, 2003: 253–255.
- ¹¹² Halálának körülményeiről lásd például: Mihailide, 2019: 46–57.; Brătianu miniszterelnök meghalt, 1927: 1–2.; A tragédia utolsó órái, 1927: 2.

